

«Σπουδές Ελλήνων νέων στην Ευρώπη κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1832). Εκπαιδευτική διαθεσιμότητα, προσωπικές επιλογές και κοινωνική δικαιοσύνη»

Χαράλαμπος Μπαμπούνης
Επίκουρος Καθηγητής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία αυτή εξετάζεται το ζήτημα των σπουδών ελληνοπαίδων στην Ευρώπη κατά την καποδιστριακή περίοδο. Συγκεκριμένα, εντοπίζονται οι περιπτώσεις νέων, των οποίων οι ανώτερες και ανώτατες σπουδές επιχορηγούνται από το ελληνικό κράτος. Σημειώνεται ιδιαίτερα ότι οι νέοι αυτοί αποδίδουν «λόγο προόδου» των σπουδών τους και υπόσχονται ότι μετά την ολοκλήρωση της φοίτησής τους θα επιστρέψουν στην Ελλάδα και θα προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο. Η κυβέρνηση του Καποδίστρια έδινε ιδιαίτερη σημασία σε αυτόν τον σπουδαστικό απολογισμό για λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης. Ωστόσο, στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις, το ατομικό υπερίσχυσε μάλλον του κοινωνικού.

ABSTRACT

This project examines the issue of education of the Greek youth in the years between 1828-1832. More specifically, it focuses on young Greeks whose education in Higher and Highest European Educational Institutions was subsidized by the Greek state. It is particularly stressed that these young Greeks have to report their progress, and they promise that after finishing their studies they will return to Greece willing to offer to the public. Reasons of social justice and sensitivity, led the government of Ioannis Kapodistrias to be highly interested in this "progress reporting". However, in most of these occasions, it was the individual interest that overcame the social.

Με την ανακοίνωση αυτή διερευνάται το ζήτημα των σπουδών Ελλήνων στο εξωτερικό κατά την καποδιστριακή περίοδο. Επισημαίνονται και αξιολογούνται περιπτώσεις νέων που ζητούν και κατά κανόνα λαμβάνουν βοήθεια από τον Καποδίστρια και τους κρατικούς αξιωματούχους είτε για να αρχίσουν είτε για να συνεχίσουν θεωρητικές, θετικές και πρακτικές σπουδές σε Ανώτερα και Ανώτατα Πνευματικά Ιδρύματα της Ευρώπης (Παρίσι, Μόναχο, Γενεύη, Βενετία κ.α.).

Η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι ένα πολυσυζητημένο θέμα από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη (Elen. Leontsini) έως τον Μαρξ, τους ουτοπικούς σοσιαλιστές και τους ωφελιμιστές (Θ. Λιανός, 175), τους νεοκαντιανούς εξισωτικούς φιλελεύθερους και τους ελευθεριστές (Ελ. Λεοντσίνη). Το κράτος δεν καλύπτει στη συγκυρία και στο σύνολο τους τις προϋποθέσεις ευζωΐας των πολιτών. Ωστόσο, σε ορισμένους τομείς, όπως η παιδεία, η εργασία, η υγεία, η ισονομία, η ισοτέλεια και η ισηγορία, οφείλει να εξασφαλίζει τα θεμελιακά κριτήρια και να προχωρεί σε ριζικές θεσμίσεις καθώς και σε βασικά ενεργήματα πραγμάτωσής τους. Στους κοινωνικούς θεσμούς ανήκουν όσοι σχετίζονται με τη ρύθμιση, τη νομιμοποίηση και την οργάνωση ατομικών συμφερόντων και ελευθεριών στη βάση νόμων και κανόνων διατήρησης και αναπαραγωγής της κοινωνίας [Μπαμπούνης (2007), 10].

Σύμφωνα με τις βασικές τάσεις για την ερμηνεία της εμφάνισης και εξέλιξης των κοινωνικών θεσμών, αυτοί κυοφορούνται και αναπτύσσονται είτε εξαιτίας των θετικών τους

για τη σύνολη κοινωνία είτε εξαιτίας πλεονεκτημάτων που παρέχουν σε κοινωνικές διαστρωματώσεις, ομάδες και ευρύτερα κοινωνικά υποσύνολα (Θ. Λιανός, 56-57). Η διανεμητική, η διορθωτική και ανταποδοτική δικαιοσύνη κατά τον Αριστοτέλη βασίζεται ως διεκδίκηση στην αξία [κατ' αξίαν (Αριστ. Νικομ. V, 1131b,12-16)] των προσώπων και την ανάλογη προσφορά των ατόμων, ενώ σε θεωρίες που ερμηνεύουν την εξέλιξη ως σύγκρουση και μετάβαση από έναν κοινωνικό σχηματισμό σε άλλο (Godelier, 27-37), η έλλειψη κοινωνικής δικαιοσύνης εντοπίζεται στην παραγωγή (Sc. Meikle).

Ο John Rawls, στις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Rawls' Μολυβάς, 336-353) υποστήριξε ότι οι άνθρωποι –παράλληλα με τις φυσικές τους ικανότητες– χρειάζονται όσα τους παρέχουν δυνατότητες εξέλιξης, «τα πρωταρχικά αγαθά» (Θ. Λιανός, 41,90, 102-103) όπως τα ονομάζει, δηλαδή πολιτικές ελευθερίες, εκπαιδευτικές ευκαιρίες, τήρηση νομικών επιταγών, υγεία, περιβάλλον κ.λπ. Ακόμη, και σε κατ' επιλογήν (για διάφορους λόγους) διανομή, παροχή και εξασφάλιση *πρωταρχικών αγαθών*, όπως η εκπαιδευτική διαθεσιμότητα και ενίσχυση, είναι απαραίτητο, έστω και οριακά, να άγουν σε δυνάμει βελτίωση και εκείνων που δεν έτυχαν ίδιας ενδεχομένως αντιμετώπισης. Άλλωστε, η εκπαίδευση είναι πεδίο σχέσεων, δομών και λειτουργιών που μορφοποιείται ως σύστημα και θεσμός. Βρίσκεται σε εξάρτηση από την κεντρική εξουσία με σχετική αυτονομία στο βαθμό που δέχεται επιδράσεις από το κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον ως ανοικτό ή κλειστό σύστημα αρχών, σκοπών και κανόνων.

Προγραμματική έκφραση κατά την περίοδο της «Ελληνικής Πολιτείας» (1828-1832) όσον αφορά σε εκπαιδευτικά δρώμενα βρίσκει όχι η πρόταση του Robert Nozick ότι η ισότητα οφείλει πάντοτε και εξ αντικειμένου να αναιρείται όταν συντρέχουν ισχυρές ανάγκες ανισοτήτων (Θ. Λιανός, 105), αλλά εκείνη του Rawls που αναφέρεται «ως το maximin κριτήριο κοινωνικής δικαιοσύνης», κατά τη διατύπωση του Θ. Λιανού (R. Nozick' J. Wolff), όταν «επιδιώκεται το μέγιστο (maximum) κάθε ελαχίστου (minimum)».

Η καποδιστριακή περίοδος τόσο στο θεσμικό όσο και στο οργανωτικό πεδίο της εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ως πρόθεση αλλά και ως προσπάθεια έστω και ανολοκλήρωτη εξαιτίας του βίαιου θανάτου του Καποδίστρια. Ο προγραμματικός ρόλος του κράτους κατά τον Κυβερνήτη αφορούσε ενηλίκους και σπουδάζουσα νεολαία. Τους πρώτους θα επιχειρούσε να «διαπαιδαγωγήσει» και με την εργασία, ενώ για τους νέους διάνοιγε τους δρόμους της εκπαίδευσης. Η πατερναλιστική πολιτική του Καποδίστρια προσέδωσε στην εκπαίδευση κατά το μάλλον και ήττον χαρακτήρα απόκτησης γνώσεων, ευποιΐας, καθήκοντος και σωφρονισμού. Η εγκέντριση των συγκεκριμένων αξιών καλλιιεργήθηκε συστηματικά και ανάλογα διαμόρφωνε και την έκφραση της ενεργητικότητας των μαθητών. Η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης, η προετοιμασία των νέων για την έξοδο στην αγορά εργασίας και την ανάληψη κοινωνικών ρόλων απασχόλησε τη διακυβέρνησή του και αυτό συναντάται και από την οικονομική ενίσχυση νέων για σπουδές στην ημεδαπή και αλλοδαπή [Μπαμπούνης (1999), 121-123].

Με τη λογική και πολιτική ότι το σχολείο είναι «εκπολιτιστικό μέσο» (Κυπριανός, 73), ο Καποδίστριας, πριν από την άφιξή του στην Ελλάδα και στο χρονικό διάστημα 1822-1827, όταν διέμενε στη Γενεύη μετά την παραίτησή του από το Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας και την απομάκρυνση από την πολιτική σκηνή της Ευρώπης (D. Fleming' Λούκος 26), είχε πυκνές επαφές με ελληνικές κοινότητες της διασποράς και αιχμή της προσοχής του ήταν τα ανέστια και ορφανά ελληνόπουλα (Οστεν, 275), που για διάφορους λόγους βρίσκονταν στην Ελβετία, Αυστρία, Ιταλία, Γαλλία και Γερμανία. Συνεργάζεται επ' αυτού με τον Ανδρέα Μουστοξύδη και άλλους προβεβλημένους ομοεθνείς.

Υπάρχει επ' αυτού μια σειρά επιστολών, διαβημάτων και συναντήσεων του Καποδίστρια (Κούκκου, σ. 445-454) που μαρτυρούν το ενδιαφέρον του για τη μορφωτική υπόσταση περιπλανόμενων και προσωρινά διαμενόντων στην Ευρώπη Ελλήνων νέων. Στη Γενεύη υπό την εποπτεία του Α. Ραδηνού και με πόρους του «Ταμείου των ορφανών» παρέσχε εκπαίδευση σε τριάντα ομοεθνείς Έλληνες παιδικής και εφηβικής ηλικίας, οι οποίοι με φροντίδες του είχαν συγκεντρωθεί εκεί (Vretos' Καποδιστριακόν Αρχείον Κέρκυρας). Ανάλογες κινήσεις έχουν εξακριβωθεί στη Βενετία, Τεργέστη, Αγκόνα, Βιέννη, Μόναχο, Δρέσδη (Μπαλάνος, 315' Νικολάβουρα, 36). Στις ιταλικές πόλεις λαμβάνεται μέριμνα και παρέχεται εκπαίδευση σε εκατόν δεκαεπτά, τουλάχιστον, νέους ελληνικής καταγωγής.

Στο εσωτερικό της χώρας ο θεσμός της οικονομικής και εμπράγματης ενίσχυσης δίκην ατύπων αλλά και επισήμων υποτροφιών ενίσχυε ενδεείς και μάλλον απροστάτευτους επιμελείς και ικανούς μαθητές να ολοκληρώσουν τις εγκύκλιες - κυρίως, τις πρωτοβάθμιες σπουδές τους (Σπηλιάδης, 148· Μπελιά, 14). Ακολούθως δε, ορισμένοι εξ αυτών, που, σύμφωνα με σχετική έκθεση των αλληλοδιδασκάλων τους είχαν διακριτή επίδοση, ευπρεπή διαγωγή και έμφυτη κλίση στο εκπαιδευτικό λειτούργημα, θα φοιτούσαν (και φοίτησαν) στο Πρότυπο Σχολείο της Αίγινας (ΓΕΕ, φ. 10/1830) μετά από θετική εισήγηση της Εξεταστικής Επιτροπής των υποψηφίων (Αθουσάκης, 456-466). Έως τον Οκτώβριο του 1831 είχαν αποφοιτήσει από το Πρότυπο Σχολείο που επιτελούσε έργο Παιδαγωγικού Διδασκαλείου σαρανταπέντε συνολικά αλληλοδιδάσκαλοι [Μπαμπούνης (1999), 366-367, 445].

Στο Κεντρικό Σχολείο που είχε ευρύτερους εκπαιδευτικούς σκοπούς (κατάρτιση διδασκάλων Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων, στελέχωση κρατικών υπηρεσιών, προστάδιο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) συγκαταλέχθηκαν μαθητές εξ ιδίων τρεφόμενοι αλλά και οικονομικά ενισχυόμενοι από το Δημόσιο. Η δεύτερη κατηγορία των σπουδαστών έως τον θάνατο του Κυβερνήτη αριθμούνταν σε σαράντα πέντε, οι οποίοι προέρχονταν κατά 31% από τη Στερεά, 27% από την Πελοπόννησο, 22% από το νησιωτικό ελλαδικό χώρο, ενώ εννέα υπότροφοι (20%) ήταν ετερόχθονες [(Μπαμπούνης (1999), 379-382· Κόκκωνας, 54-58, 458)]. Η ενίσχυση σπουδαστών των εκπαιδευτηρίων της Αίγινας γινόταν κατά κύριο λόγο με μηνιαία καταβολή χρημάτων και σε ορισμένες μόνον περιπτώσεις είχε τη μορφή εξασφάλισης κατοικίας (ΓΑΚ, φ. 23) ή της έκτακτης καταβολής της αξίας αγοραζομένων βιβλίων (ΓΑΚ, φ. 41). Με τη διαδικασία των υποτροφιών ευκολύνθηκαν αρκετοί, επιπλέον, ετερόχθονες και αυτόχθονες να φοιτήσουν στο Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο [Μπαμπούνης (1999), 418].

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός των νέων κυρίως ανθρώπων και η επαγγελματική τους εκπαίδευση ήταν αξιοσημείωτος τομέας της καποδιστριακής εκπαιδευτικής πολιτικής. Τότε εισάγεται και η τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Υπότροφοι του ελληνικού κράτους υπήρξαν οι σπουδαστές στο Αγροκήπιο της Τύρινθας (Αθουσάκης, 467), υποψήφιοι φαρμακοποιοί και στοιχειωδώς καταρτιζόμενοι στην ιατρική [Μπαμπούνης (1999), 413-414· (2002), 331-347], εκπαιδευόμενοι (Ναύπλιο 1830-1831) στην τυπογραφία (ΓΕΕ, φ. 13/1831· ΓΑΚ, φ. 37B), στη χρυσοχοΐα [Σύρος 1830-1832 (ΓΑΚ, φ. 28)] και στην εμπειρική ναυτική τέχνη. Στις προθέσεις του Καποδίστρια ήταν η αποστολή νέων στην Ευρώπη για μεταλλουργική εξειδίκευση «ίνα ούτως άπαν το προκύψον κέρδος αποβή αποκλειστικόν της Ελλάδος όφελος» (Εφημ. «Αυγή»). Πρόκειται, όμως, για πρόθεση που εξαιτίας της συγκυρίας δεν υλοποιήθηκε [Μπαμπούνης (1999), 418].

Σε κάθε περίπτωση υποτροφιών εξωτερικού ο Καποδίστριας έδινε μεγάλη σημασία στη γνώση της ελληνικής γλώσσας από τους οικονομικά ενισχυόμενους στις σπουδές του νέους αλλά και την ελληνική τους συνείδηση: «Έκαστος ημών δύναται με ευκολίαν να αναλογισθή την έκτασιν της ωφελείας», γράφει στον Νεόφυτο Βιάντη – ιερέα της κοινότητας της Μπαρλέττας, την οποία θα προξενούσε η ανατροφή των παιδιών «εις την πάτριον αυτών γλώσσαν» έτσι ώστε να προπαρασκευασθούν κατάλληλα να διατρέξουν «χωρίς κίνδυνον» τη φιλολογία ή τις άλλες επιστήμες και τις τέχνες (Δαφνής, 35). Σε άλλη επιστολή του ο Καποδίστριας, ήδη από το Νοέμβριο του 1826, έγραφε ότι τα παιδιά μακράν της πατρίδος «κινδυνεύουσι να εκστραφώσι της οικείας φύσεως, χάνοντα βαθμηδόν... και την χρήσιν της γλώσσης των και την μνήμην των εφεστίων και ιδιογενών ηθών... Δια να συμφύεται η ιδιογενής των νέων εκπαίδευσις με την ανάπτυξιν των διανοητικών και ηθικών δυνάμεων των... ανάγκη να διδάσκονται από όλους τους γύρω των συνεχώς ότι μόνον εις την πατρίδα ανήκουσιν και αυτή επαγρυπνεί επ' αυτών και παρά ταύτης λαμβάνουσι το της παιδείας ευεργέτημα και αυτήν υπηρετούντες ποτέ, αποδώσουσι τα χαριστήρια...» (Δαφνής, 36, 37· Γερομιχαλός, 211). Κατά τούτο, σύμφωνη είναι και η θέση του Αδαμαντίου Κοραή. Γράφει ο Κοραής στον Κ. Κανάρη στις 10 Σεπτεμβρίου του 1827 πως, αν τον συμβουλευόνταν όσοι έστελναν τα παιδιά τους για σπουδές στην Ευρώπη, «ήθελα τους παρακαλέσειν να μη τα στέλλωσι πριν αυτού μάθωσιν την ελληνικήν γλώσσαν» (ΓΕΕ, φ. 24).

Από το πρώτο έτος της διακυβέρνησής του (1828) ο Καποδίστριας, όπως τεκμαίρεται από τα αρχαιακά κατάλοιπα, είχε στείλει στο εξωτερικό νέους να σπουδάσουν. Με αυτό το δεδομένο αλλά και την προγενέστερη εμπειρία του πράγματος, το Φεβρουάριο του 1829

υπάρχει σχετική αίτηση ακόμη και από την Οδησό. Συγκεκριμένα ο γνώριμος του Αλέξ. Στούρτζα Γεώργιος Ζωανόπουλος παρεμβαίνει υπέρ του υιού του Αλέξανδρου, εξαιτούμενος οικονομική ενίσχυση για να σπουδάσει στην Ευρώπη «να υπάγη εις κανέν της Ευρώπης μέρος... να φωτίση το πνεύμα του και να δουλέυση μετά ταύτα την πατρίδα του» (ΓΑΚ, φ. 19). Την ίδια υπόσχεση δίνει ενυπόγραφα και ο ίδιος ο Αλέξανδρος Ζωανόπουλος – μαθητής του Κ. Βαρδαλάχου και γνώστης της ελληνικής, ρωσικής και γαλλικής. Σημειώνω ότι ο υποψήφιος υπότροφος δεν παραλείπει ευνοήτως να αναφέρει ότι «η ανάγνωσις των προγονικών μου συγγραμμάτων εχρημάτισαν μέχρι τούδε αντικείμενον» (ΓΑΚ, φ. 19) διαρκούς ενασχόλησής του. Χωρίς προτίμηση για συγκεκριμένη χώρα της Ευρώπης (αλλά με την ίδια διαβεβαίωση) φέρεται και αναφέρεται ο Ιωάννης Μοσχάκης [διοικητικός υπάλληλος της Καγκελλαρίας της Κρήτης και αργότερα του Υπουργείου Πολέμου και του Εκτελεστικού (1824-1826) στη χερσαία επαναστατημένη Ελλάδα]. Και αυτός, ζητώντας από την κυβέρνηση να του παρασχεθούν τα αναγκαία οικονομικά μέσα, διαβεβαίωσε ότι μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του θα επανερχόταν στην πατρίδα (ΓΑΚ, φ. 24).

Στο Παρίσι που ήθελε να μεταβεί για σπουδές ο Αλέξ. Ζωανόπουλος, βρισκόταν από το προηγούμενο (τουλάχιστον) έτος ο Κ. Γουλμής και φοιτούσε στο Université Royale de France, Institution Foriol. Ο συγκεκριμένος φοιτητής ζητά από τον Καποδίστρια αύξηση του χορηγούμενου σε αυτόν βοηθήματος (100 φράγκα) κατά 50% (ΓΑΚ, φ. 20). Ο Καποδίστριας χορήγησε τελικά το επιπλέον ποσόν (ΓΑΚ, φ. 24, 2.2.1830) αλλά μόνον για ένα εξάμηνο και με τη ρητή δήλωση-υπόμνηση ότι οφείλει να επιστρέψει το ταχύτερο στην Ελλάδα «με τους καρπούς της σπουδής και αξιοότητα» (ΓΑΚ, φ. 26).

Ο επί σειρά ετών συνεργάτης του Ιω. Καποδίστρια στη Γενεύη Α. Ραδηνός λήγοντος σχεδόν του 1829 (Νοέμβριος) σπεύδει να του αναφέρει όσα αφορούσαν στη διαγωγή και πρόοδο των εκεί εκπαιδευόμενων ελληνοπαίδων (ΓΑΚ, φ. 23, Διάφορα), τις σπουδές των οποίων είτε χορηγούσε η ελληνική κυβέρνηση είτε προσωπικά ο Καποδίστριας, με συστατικές επιστολές είχε συστήσει. Στους δεύτερους συγκαταλέγονται παιδιά των αγωνιστών Β. Μπουντούρη, Αθ. Μιαούλη, Εμμ. Τομπάζη και του Γκίκα Γκιώνη, ενώ για όσους είχαν αφιχθεί ήδη από το 1828 χωρίς καν να γνωρίζουν τη γαλλική γλώσσα, ο Ραδηνός καθιστούσε γνωστό ότι ένας (Ιω. Τοπάλης) είχε εγγραφεί στη Νομική Σχολή και τρεις (Π. Σρούμπος, Δ. Μπουντούρης (ΓΑΚ, φ. 22) και Ιω. Παπαδόπουλος) στη Φιλοσοφική. Ο ανεπίδεκτος θεωρητικών ή θετικών σπουδών Μιχ. Παρίσης, καθ' υπόδειξη του Ραδηνού, εστράφη στην τεχνική (οπλοποιία) (ΓΕΕ, φ. 2/1830). Το 1830 διαλύθηκε, εξαιτίας της απελευθέρωσης πλέον των Ελλήνων, η Φιλελληνική Επιτροπή της Γενεύης και το υπόλοιπον του καθολικού (18.207,95 φράγκα) δόθηκαν στον Καποδίστρια «αφοριστικώς εις την αύξησιν των σχολείων» (ΓΕΕ, φ. 76/1830) και όχι για κάλυψη ορισμένων υποτροφιών, υπό την έννοια ότι προείχε η κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών στο σύνολό τους.

Ωστόσο, το 1830 συνέχιζε τη λειτουργία του το «Σχολείον Ελλήνων παίδων» στην πόλη Βασιλεία [γαλλ. Bâle, γερμ. Basel] του ομωνύμου (ενωμένου ακόμη) καντονίου της Ελβετίας, με ανάληψη και των οικονομικών υποχρεώσεων από το εκεί «κομιτάτον των Ελληνοπαίδων», αλλά και αρωγή του Καποδίστρια. Προς αυτόν αναφέρεται και η επιχώρια φιλελληνική εκπαιδευτική Επιτροπή για να καταστήσει γνωστή την κατάσταση του εκπαιδευτηρίου αυτού, τη δομική του διάρθρωση, το πρόγραμμα και την ύλη των μαθημάτων των εικοσιένα, την άνοιξη του έτους αυτού, μαθητών του, οι οποίοι προέρχονταν από την Κρήτη (4), Χίο (4), Πελοπόννησο (4), Σμύρνη (3), Μεσολόγγι (2), Θεσσαλονίκη (1), Σύρο (1) και Πάργα (1) [ΓΕΕ, φ. 39/1830].

Από αναφορά του Διευθυντή του Ορφανοτροφείου της Αίγινας Ανδρέα Μουστοξύδη προς τον Καποδίστρια σχετικά με τους Έλληνες μαθητές που συντηρούνταν στην Ιταλία και στη Γαλλία από το «ταμείον» του ορφανοτροφείου εντοπίζονται και άλλοι σπουδαστές στην αλλοδαπή (ΓΑΚ, φ. 23). Ένας από αυτούς (ο Χίος Ανδρέας Ζυγομαλάς) σπούδαζε ιατρική (ειδικότητα: χειρουργική) στη Γαλλία, και άλλος (ο Κωνσταντινουπολίτης Ματθαίος Πακαρνίκος) στην Πάντοβα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αγορά των απαραίτητων βιβλίων επιχορηγείται από το ελληνικό κράτος υπό την προϋπόθεση ότι μετά την επιστροφή του φοιτητή στην Ελλάδα αυτά να κατατεθούν εις κοινή χρήση σε «μίαν των βιβλιοθηκών του Έθνους». Στη Βενετία, εξάλλου, σπούδαζαν ζωγραφική στην «Ακαδημίαν των Ωραίων Τεχνών», δυο Έλληνες, ο Φίλιππος Κάρτας και ο Φίλιππος Μαργαρίτης (ΓΑΚ, φ. 27/38).

Όμως, η στενότητα των οικονομικών δυσκόλευε τα πράγματα και έθετε σε κίνδυνο την παροχή της αναγκαίας χορηγίας. Έως και τους πρώτους μήνες του 1830 και για ένα χρόνο σπούδαζε, με υποτροφία της κυβέρνησης στη Βενετία βιβλιοδετική τέχνη, ο Νικόλαος Πατεράκης. Μετά την επιστροφή του, χρηματοδοτήθηκε από το Δημόσιο, ίδρυσε εργαστήριο μέσα στο Ορφανοτροφείο, δίδαξε για σύντομο διάστημα την τεχνική αυτή δωρεάν σε τρία ορφανά αλλά και βιβλιοδέτησε βιβλία της Κυβερνήσεως [Μπαμπούνης (1999), 415].

Στο Παρίσι ειδικού βάρους εκπαιδευτική δραστηριότητα είχε αναπτύξει η «Φιλανθρωπική υπέρ των Ελλήνων Εταιρεία», η οποία το 1830 συνέστησε Λύκειο για την αγωγή και παιδεία των νέων Ελλήνων και ειδικότερα από την Χίο, Λύκειο στο οποίο στους πρώτους οκτώ μήνες της λειτουργίας του μαθήτευαν δωρεάν έξι πρόσωπα που κάλυπταν τις προηγούμενες προϋποθέσεις αλλά και άλλοι Έλληνες και Γάλλοι καταβάλλοντας δίδακτρα (ΓΕΕ, φ. 35/1830· φ. 43/1831).

Αξιοσημείωτη ήταν η φιλεκπαιδευτική για έλληνες μαθητές και σπουδαστές δράση στη Βαυαρία. Με χορηγία του βασιλιά Λουδοβίκου Α΄ συστήνεται το «εν Μοναχίω διδασκαλείον» του Desardins. Την εκπαιδευτική αυτή δραστηριότητα ενισχύει και η ελληνική κυβέρνηση, ήδη από το 1828, με την αποστολή μαθητών (τουλάχιστον δέκα στην πρώτη διετία της καποδιστριακής διακυβέρνησης) και με στόχο αφενός μεν οι νέοι να μεθέξουν των αγαθών «τα επιμελούς ανατροφής» και αφετέρου να γίνουν, μετά την επάνοδό τους στην Ελλάδα, χρήσιμοι και «όσον το δυνατόν» ωφέλιμοι «εις την πατρίδα» (ΓΕΕ, φ. 89/1828· φ. 88/1829). Η μέριμνα του Καποδίστρια για τη φοίτηση των νέων Ελλήνων στο Μόναχο, την ηθικοθησκευτική τους αγωγή, τη γνωστική τους ενίσχυση, τη γλωσσομάθεια αλλά σαφώς με έμφαση της «πατρίου γλώσσης» γίνεται συστηματικότερη από το 1830. Στις ενέργειές του συμπεριλαμβάνεται και η συναφής αποστολή του αρχιμανδριτή Μιχαήλ Αποστολίδη (ΓΕΕ, φ. 37/1830· φ. 81/1830) που αργότερα θα γίνει από τους συνιδρυτές της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (1836), θα οριστεί ως ένας από τους πρώτους Καθηγητές της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, θα έχει ρόλο στην έκδοση του Πατριαρχικού Τόμου του 1850 και θα ενθρονιστεί λίγους μήνες πριν από το θάνατό του (1862) Αρχιεπίσκοπος Αθηνών.

Η σημασία που έδινε - για λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης και ευαισθησίας - η κυβέρνηση Καποδίστρια στην απόδοση λόγου των μορφωτικών δρωμένων στην Ευρώπη ενδεικνύεται και από τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως επώνυμων αναφορών που παρουσίαζαν την σπουδαστική εξέλιξη των νέων αυτών, με την πρόθεση να τηρείται διαφάνεια και να φαίνεται πού, γιατί και σε ποιους διατίθεντο χρήματα του δημοσίου. Σε τελευταία ανάλυση, πολιτική του Κυβερνήτη ήταν γενικά η ενίσχυση των προσπαθειών αυτών αλλ' όχι χωρίς απόδοση λόγου, υπό την έννοια ότι οι σπουδαστές θα επεδείκνυαν ζήλο, δεδομένου ότι εκταμιευόνταν χρήματα από κρατικούς πόρους. Πρόκειται, δηλαδή, για συγκεκριμένες επιχορηγήσεις χρημάτων του ελληνικού λαού, με ακροτελεύτιο στόχο οι σπουδαστές, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, να επιστρέψουν στην Ελλάδα και να προσφέρουν. Άλλωστε παράλληλα με την πραγματική δέσμευση, υπήρχαν νέοι που και προεξαγγελτικά το υπόσχονταν εγγράφως. Είναι χαρακτηριστικό το επιστολικό προς τον Μουστοξύδη ερώτημα του Καποδίστρια: «Ανδρωθέντες δε, επιστρέφουσιν άρα εις τας πατρίους αυτών εστίας; Και επιστρέφοντες θα είναι άραγε πολίται ωφέλιμοι;». Το ερώτημα αυτό έμεινε εν μέρει αναπάντητο όχι μόνον γιατί η έννοια της ωφελιμότητας ή του πολίτη επιδέχονται περισσότερες της μιας ερμηνείας, αλλά γιατί και η δολοφονία του Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831 δεν του παρέσχε το χρόνο να το απαντήσει. Ωστόσο, είναι λίαν αμφίβολο. Το ατομικό μάλλον υπερίσχυσε του κοινωνικού.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

α) Αρχεία

ΓΑΚ, Καποδιστριακόν Αρχείον, Υπουργ. Θρησκευείας, φ. 23, Διάφορα, 14/26 Ιανουαρίου 1830.

ΓΑΚ, Καποδιστριακόν Αρχείον, Υπουργ. Θρησκευείας, Σχολικά, <στο εξής: ΓΑΚ>, φ.19, 7 Φεβρουαρίου 1829.

ΓΑΚ, φ. 20, 3 Οκτωβρίου 1829.

ΓΑΚ, φ. 22, 22 Δεκεμβρίου 1829.

ΓΑΚ, φ. 23, 17 Ιανουαρίου 1830.
ΓΑΚ, φ. 24, 2 Φεβρουαρίου 1830.
ΓΑΚ, φ. 24, 11 Φεβρουαρίου 1830.
ΓΑΚ, φ. 26, 25 Απριλίου 1830.
ΓΑΚ, φ. 27, 12 Μαΐου 1830.
ΓΑΚ, φ. 28, 13 και 26 Ιουνίου 1830.
ΓΑΚ, φ. 37B, 1^η και 30^η Μαρτίου 1831.
ΓΑΚ, φ. 38, 17 Μαΐου 1830.
ΓΑΚ, φ. 41, 2 Ιουλίου 1831.
Καποδιστριακόν Αρχείον Κερκύρας, φ. 388, σ. 6^α, 24 Οκτωβρίου – 5 Νοεμβρίου 1827.

β) Τύπος

Γενική Εφημερίς της Ελλάδος [ΓΕΕ], φ. 24 (7 Απριλίου 1828), σ. 59.
ΓΕΕ, φ. 89 (28 Νοεμβρίου 1828), σ. 369.
ΓΕΕ, φ. 88 (28 Δεκεμβρίου 1829), σ. 349.
ΓΕΕ, φ. 2 (4 Ιανουαρίου 1830), σ. 6.
ΓΕΕ, φ. 10 (1 Φεβρουαρίου 1830), σ. 38.
ΓΕΕ, φ. 35 (7 Μαΐου 1830), σ. 140.
ΓΕΕ, φ. 37 (14 Μαΐου 1830), σ. 149.
ΓΕΕ, φ. 39 (21 Μαΐου 1830), σ. 156.
ΓΕΕ, φ. 76 (27 Σεπτεμβρίου 1830), σ. 345-348.
ΓΕΕ, φ. 81 (8 Οκτωβρίου 1830), σ. 389-390.
ΓΕΕ, φ. 13 (18 Φεβρουαρίου 1831), σ. 63-64.
ΓΕΕ, φ. 43 (10 Ιουνίου 1831), σ. 245.
Εφημερίς «Αυγή», φ. 2/895 (27 Απριλίου 1871), σ. 2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αθουσάκης Αδάμ (2003), *Η εκπαίδευση στην Αργολίδα, Κορινθία και Μεγαρίδα κατά την καποδιστριακή περίοδο (1828-1832)*, Κόρινθος, εκδόσεις Καταγράμμα.
- Γερομιχαλός Αθ. (1971), «Η περί παιδείας και εκκλησίας φροντίς του Ιωάννου Καποδιστρίου», στο *Μνήμη 1821*, Θεσσαλονίκη.
- Δαφνής Γρηγ. (1976), *Κείμενα Ι. Καποδίστρια*, Αθήνα.
- Godelier Maur. (1987), *Η θεωρία της μετάβασης στον Μαρξ*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg.
- Fleming D. (1970), *John Capodistrias and the Conference of London (1828-1831)*, Θεσσαλονίκη.
- Κόκκωνας Γιάννης (1977), *Οι μαθητές του Κεντρικού Σχολείου (1830-1834)*, Αθήνα, ΙΑΕΝ, 31- ΚΝΕ/ΕΙΕ.
- Κούκκου Ελ. (1956), «Ανέκδοτοι επιστολαί του Ι. Καποδίστρια περί τω εν Ευρώπη Ελλήνων ορφανοπαίδων», *ΠΑΑ* 31, σ. 445-454.
- Κυπριανός Παντ. (2004), *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Λεοντσίνη Ελένη (2005), «Η φιλελεύθερη-κοινοτιστική διαμάχη στη σύγχρονη αναλυτική πολιτική φιλοσοφία», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, τ. 22. τχ. 64 (Ιανουάριος 2005), σ. 23-34.
- Leontsini Eleni (2007), *The Appropriation of Aristotle in the liberal-communitarian debate*, with a foreword by Richard Stalley, S. Saripolos.
- Λιανός Θ. (2000), *Κοινωνική δικαιοσύνη-Θεωρίες, ιδέες, εμπειρίες, προτάσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη.
- Λούκος Χρ. (1988), *Η αντιπολίτευση κατά Ι. Καποδίστρια*, Αθήνα, εκδόσεις «Θεμέλιο».
- Meikle Sc. (1995), *Aristotle's economic thought*, Oxford, Clarendon Paperbacks.
- Μολυβιάς Γρηγ. (2004), *Δικαιώματα και θεωρίες δικαιοσύνης*, Αθήνα, εκδόσεις «Πόλις».

- Μπαλάνος Δ. (1949), «Ο Καποδίστριας διά τα ορφανά», στο: ΠΑΑ, σ. 311-321.
- Μπαμπούνης Χ. (1999), *Η εκπαίδευση κατά την καποδιστριακή περίοδο – Διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήνα, εκδόσεις «Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων».
- Μπαμπούνης Χ. (2002), «Άσκηση και μαθητεία φαρμακευτικής κατά την καποδιστριακή περίοδο. Συμβολή στη μελέτη της ιστορίας της εκπαίδευσης και της εργασίας στην Ελλάδα του 19^{ου} αι.», *ΚΒ' Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη, σ. 331-347.
- Μπαμπούνης Χ. (2007), *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Ελλαδικός χώρος*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βάνιας.
- Μπελιά Ελ. (1970), «Η εκπαίδευσις εις την Λακωνίαν και τη Μεσσηνίαν κατά την καποδιστριακήν περίοδο (1828-1832)», Αθήναι, «Αθηνά»- σειρά διατριβών και μελετών 10.
- Νικοκάβουρα Α., (1965), *Ο Ανδρέας Μουστοξύδης και η Παιδεία*, Κέρκυρα.
- Nozick R. (1974), *Anarchy State and Utopia*, Oxford, Blackwell UK and Cambridge.
- Όστεν Πρόκες (1869), *Ιστορία της Επανάστασεως των Ελλήνων κατά του οθωμανικού κράτους εν έτει 1821 και της ιδρύσεως του ελληνικού βασιλείου*, Αθήνησι.
- Papadopoulo – Vretos A. (1837), *Mémoires biographiques sur le Président de la Grèce le compte Jean Capodistrias*, v.A', Paris.
- Rawls J. (1971), *A theory of justice*, Oxford, Oxford University Press.
- Σπηλιάδης Ν. (1970), *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη των ΓΑΚ, αρ. 9.
- Wolff J. (1991), *Robert Nozick, property, justice and the Minimal State*, Oxford, Polity Press.